הלכה · משנה תורה · מפרשים · נחל איתן · ספר אהבה

נחל איתן על משנה תורה, הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה

רבי אברהם משכיל לאיתן

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

נחל איתן על משנה תורה, הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה

רבי אברהם משכיל לאיתן

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/נחל-איתן-על-משנה-תורה-הלכות-תפילין-ומזוזה-וספר-תורה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 39-202611200317v של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
הלכה יא 4
פרק ג 5
הלכה טו 5
פרק ד 7
הלכה י 7
פרק ה 10
הלכה ב 10
פרק ו 11
הלכה ט 11
פרק ז 11
הלכה א 11
פרק י 14
הלכה ב 14

פרק א

הלכה יא

גויל של ספר תורה וקלף של תפילין או של ס"ת צריך לעבד אותן לשמן וכו' ומזוזה א"צ העבדה לשמה. ועיין בכ"מ שהוקשה לו מדתנן אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית פי' דמשמע דלשאר מילי שוין. והט"ז ביו"ד סי' רפ"ח כתב לתרץ במ"ש התוס' במנחות (דף ל"ב ע"א) עיי"ש. ולי נראה דיש ליישב קושיית הכ"מ על רבינו ע"פ מ"ש הרמב"ן במלחמות פ"ק דסוכה אההיא דאין בין ספרים לתפילין ומזוזות וכו' דתנא חומרייהו דתפילין ומזוזות קתני אבל קולי דידהו לא קתני. וא"כ לא קשה הא דלא קתני הא דמזוזה א"צ עיבוד לשמה דקולא היא. ובהכי אתי שפיר דלא תקשי דלא קתני קולי דתפילין ומזוזה לעניין דנכתבים שלא מן הכתב כמ"ש רבינו בסמוך. ועוד אכתוב בזה אי"ה בהלכות מגילה. ומה שתמה הכ"מ על מ"ש רבינו בתשובה הטעם דעצמה של מזוזה אינה המצוה ולא תחשב מצוה אלא מפני שהבית חייב ואם אין בית אין מזוזה אבל ס"ת ותפילין חובת הגוף תדירי עד כאן דמניין לנו לומר כן כל זמן שלא מצינו בדברי רז"ל חילוק ביניהם. ואני תמה דכבר מצינו חילוק זה בדברי הירושלמי במגילה והובא ברא"ש סוף הל' תפילין דאיתא התם דרב הונא סבר דתפילין קודמים למזוזה ומפרש טעמא שכן נוהגין במפרשי ימים והולכי מדבריות. וכתב דמסתבר דהלכתא הכי דמצוה דגופה עדיף וגם מדפריש תלמודא טעמיה אלמא חשיב ליה עיקר ע"כ. וכן פסק רבינו סוף הלכות ברכות [פי"א ה"ב] ומהאי טעמא יש להקל במזוזה לעניין עיבוד לשמה וכדברי רבינו.

[**ויש** להביא ראיה ג"כ מתלמודא דידן דאמר בשבת (דף קל"א) גבי ציצית ומזוזה שכן בידו להפקירן פי' הטלית והבית ולפטר מחיובן וזה לא שייך גבי תפילין ומשו"ה הוו חובת הגוף טפי ממזוזה א"כ הוא הדין מציצית וא"צ לדחוק כמ"ש בס' בית הלל ביו"ד [סו"ס סימן רפ"ה] דציצית הם תשמישי מצוה ותפילין תשמישי קדושה אלא כמ"ש. ונראה דמטעם זה עדיף ג"כ מצות סוכה ולולב ממזוזה דהוו טפי חובת הגוף שא"א לפטר מחיובן וכן משמע בשבת שם דר' אליעזר ס"ל דמכשירי סוכה ולולב דוחין שבת משא"כ מזוזה מטעם הנזכר. אבל תפילין לא שייך לומר דקדמי לסוכה ולולב שהרי אין נוהגין בזמן שנוהג סוכה ולולב שהוא יו"ט וזה דלא כמ"ש בה"י דתפילין קודם ועוד דתפילין יבטל בשב ואל תעשה אבל סוכה אם יאכל חוצה הוי קום ועשה כמ"ש בס' פני יהושע [סוכה כה.]. ושוב מצאתי בשו"ת ר' עקיבא אייגר סי' ט' שנסתפק בדין זה של מזוזה וסוכה דאפשר דמזוזה עדיפא וקדמה משום שיש לה קדושה וגם תדירה דמצויה

והכריע דמזוזה עדיפא מהאי טעמא. ואין זה מחוור דודאי סוכה עדיפא ממזוזה משום דהוי קום ועשה].

ועוד דבירושלמי דיומא פ"ג איתא תני עור שעיבדו לשם קמיע מותר לכתוב עליו מזוזה. והביאו ג"כ הרמב"ן במלחמות בסוכה שם. ואע"ג דפליג התם רבן שמעון בן גמליאל ואוסר. נראה לרבינו לפסוק כת"ק במזוזה דדוקא גבי ס"ת ותפילין קיי"ל כרשב"ג מטעם שכתבו התוס' בגיטין (דף מ"ה ע"ב) ובסנהדרין (דף מ"ח) דכן מוכח בסוגיא דפרק הנזקין עיי"ש. והוא הדין בקלף שכותבין עליו תפילין דדמי לס"ת דהוי חובת הגוף אבל במזוזה דלא הוי חובת הגוף אין לנו לפסוק אלא כת"ק. וכה"ג פסק רבינו כת"ק נמי בפלוגתא דעור שמחפין בו התפילין לקמן בפ"ג. ולא כרשב"ג דמצריך בו ג"כ עבוד לשמה וכי היכי דלא קיי"ל התם כוותיה דרשב"ג ה"נ לא קיי"ל כאן מטעמא דאמרן ואזיל רבינו לטעמיה דלא פסק כרשב"ג אפילו במשנה היכא דמסתבר טעמא דת"ק וכמ"ש הב"י בטור חו"מ סי' רל"א ועיי"ש. ומ"ש בספר יראים סי' י"ח דילפינן בגז"ש כתיבה כתיבה מזוזה מס"ת דנבעי עיבוד לשמה כי היכי דילפינן לעניין דקדוק חסר ויתיר. י"ל דשאני התם דזה מוכח מכתיבתה אבל עיבוד לשמה הוא רק בע"פ [היינו הלכה למ"ס] וכה"ג אין דנין בגז"ש כמו שמוכח ממ"ש רש"י בשבת (דף קל"ב ע"א).

פרק ג

הלכה טו

עור שמחפין בו התפילין אינו צריך עיבוד כלל. וכתב הכ"מ דרבינו פסק כת"ק דרבן שמעון בן גמליאל בסוף פ' נגמר הדין דאמר טלה עליהן עור בהמה טהורה כשירות אע"פ שלא עיבדן לשמן ולא כרשב"ג דאמר פסולות עד שיעבדן לשמן. ולפ"ז צ"ל דרבינו מפרש כמו שפירש"י התם (דף מ"ח ע"ב) דרבא דסבר התם הזמנה לאו מילתא היא גבי האורג בגד למת וקיי"ל כוותיה כמ"ש בהלכות אבל ס"ל כתנא קמא דרשב"ג דלא בעי עיבוד לשמן משום דלא אכפת ליה בהזמנה ודלא כפירוש התוס' בשם ר"ת דרבא כרשב"ג ס"ל. ושוב ראיתי שכ"כ המגן אברהם באו"ח סי' ל"ב. אך אכתי קשה לי לפ"ז מ"ש רבינו בפ"א מהלכות ציצית דבעינן טוויית החוטין לשם ציצית. וכתב הכ"מ דפסק כשמואל דסבר הכי בפרק התכלת ובפ"ק דסוכה ודלא כרב דלא מצריך טווייה לשמה. והשתא תקשי הלכתא אהלכתא דהרי בפרק התכלת מוקי הגמ' פלוגתא דרב ושמואל כתנאי דת"ק ורשב"ג דסוף פ' נגמר הדין גבי עור דתפילין אי בעי עיבוד לשמה דרב כת"ק ושמואל כרשב"ג. וא"כ רבינו נראה כמזכה שטרא לבי תרי דגבי תפילין פסק כת"ק וגבי

ציצית פסק כשמואל. ואחר כותבי ראיתי שהרגיש בזה הלח"מ בהלכות אבל שם וכתב על דברי הכ"מ כאן שאי אפשר לומר כן דרבינו פסק כת"ק דרשב"ג כיון שפסק כשמואל בהלכות ציצית ובפרק התכלת מוקמינן לדשמואל כרשב"ג. ופירש בענין אחר דרבינו פסק כרשב"ג אלא שמפרש מלתיה ברצועות ולא בחיפוי הבתים דלא הוו כל כך עיקר המצוה. והנה אע"פ דגם בחידושי ריטב"א כתב סברא זו בפ"ק דסוכה דיש לחלק בין עשיית גוף המצוה לחיפוי עור מיהו פשטא דשמעתא דפ' התכלת לא משמע הכי. וכן לישנא דת"ק ורשב"ג בברייתא לא משמע דאיירי ברצועות רק בעור שטלה על הבתים והדרא הקושיא לדוכתא דא"כ פסק רבינו כת"ק דמוקמינן ליה כרב ולא כשמואל ואיך פסק כשמואל.

אך נראה די"ל דעת רבינו דס"ל דהסוגיא דפ' התכלת לא קיימא דאינה רק לפי הס"ד דסוגיא דפ"ק דסוכה (דף ט') דמקשה התם אדשמואל דפוסל שלא לשמה בציצית מסוכה דלא בעו בית הלל לשמה ולא אסיק אדעתיה דאיכא קרא גבי ציצית. ולפ"ז על כרחו הוצרך לאוקמא מילתיה דשמואל כתנאי ולא אתא רק כרשב"ג דבלא קרא מצריך לשמה גבי חפוי עור הבתים דתפילין והוא הדין בציצית. ואפשר דה"ה דמצריך נמי גבי סוכה לשמה וס"ל דלא נחלקו בית שמאי ובית הלל בזה. וכה"ג איתא בכמה דוכתי בכתובות (דף ע"ח ע"ב) ב"ק (דף צ"ד). אמנם למאי דמסיק בסוגיא דסוכה דטעמא דשמואל גבי ציצית משום דגלי בה קרא דכתיב גדילים תעשה לך לשם חובך וגבי סוכה דליכא קרא מודה דלא בעי לשמה א"כ א"צ תו לאוקמא מילתא דשמואל כתנאי ורק לרשב"ג דגם לת"ק אתא דשאני גבי ציצית דגלי קרא. ולפ"ז אתי שפיר דאין סתירה בפסקי רבינו מכאן להא דציצית. ושוב מצאתי להרמב"ן במלחמות פ"ק דסוכה שכתב כן לדעת הרי"ף. ונראה שנעלמו דבריו מבעל לח"מ ז"ל. ועפ"ז נסתלקה תמיהת התוס' שתמהו בסוגיא דהתכלת (דף מ' ע"ב) מסוגיא דסוכה ועיי"ש.

ועוד יש לי להביא ראיה לזה דעל כרחך צריך לחלק בין ציצית לדעלמא לפי שיטתו של רבינו ופירוש רש"י בפ' נגמר הדין דרבא סבר כת"ק דא"צ עבוד לשמה גבי עור חפוי דתפילין והרי רבא גופיה סבר דציצית בעיא לשמה כדמוכח בעירובין (דף צ"ו ע"ב) גבי הא דאמר ר' אלעזר המוצא תכלת בשוק חוטין כשרין ומוקי בשזורין ומופסקין דכולי האי לא טרח אינש ומשו"ה לא חיישינן לשמא [לא] עשאן לשם ציצית. ופריך עליה רבא וכי אדם טורח לעשות קמיע כעין תפילין פי' ואפ"ה חיישינן בה לעשייה שלא לשמה וא"כ הכי נמי הו"ל למיחש גבי תכלת שמצא. וא"כ שמע מינה דס"ל לרבא דעשייה דציצית בעיא לשמה ואילו גבי חפוי עור לא בעי. אלא ודאי דשאני ציצית מהאי טעמא

דמסיק בפ"ק דסוכה דגלי בה קרא דלך. וכן י"ל עפ"ז מה שהקשו התוספות בסנהדרין (דף מ"ח ע"ב) לפירוש ר"ת דמפרש דאביי דאמר התם הזמנה מילתא אתיא כת"ק דלא בעי עבוד לשמה בעור דתפילין וגבי ציצית בעי לשמה בפרק התכלת ולק"מ דהסוגיא דסנהדרין אזלא לפי המסקנא דסוגיא דסוכה דשאני גבי ציצית כנ"ל.

ועתה נחזור ונשובה לדברי הלח"מ בהלכות אבל שאי אפשר לומר כדברי הכ"מ כאן וכבר נתבאר בכמה הוכחות דיש לקיים שפיר דברי הכ"מ. וגם שאר קושיות שהקשה הלח"מ שם יש ליישבם בעה"י. דמה שהקשה שם דמנא ליה לרבינו דעור שמחפין בו הבתים א"צ עיבוד כלל דהא משמע דלכו"ע עיבוד מיהא בעי גם לת"ק רק לשמה לא בעי. וגם זה גרם לו מפני שנעלם ממנו מ"ש הרמב"ן שם במלחמות פ"ק דסוכה וז"ל לת"ק עור טלאי אפי' עבוד עצמו א"צ דאפילו רשב"ג נמי לא מצריך ליה אלא משום דליעבד ביה בגופיה מעשה לשמן. ולאו עבוד דעיפוץ דהא לאו מקום כתיבה הוא דלא בעי עיפוץ אלא עיבוד כל דהו לשמן ולת"ק דלית ליה לשמן אינו צריך כלום עכ"ד.

ומה שהקשה עוד הלח"מ שם דמניין לו לרבינו דעור הרצועות צריך עיבוד לשמן כיון דפסק כת"ק כמ"ש הכ"מ. וכן הקשה ג"כ בס' מרכבת המשנה. ויש לי ליישב ע"פ מ"ש הריטב"א בסוכה דההיא מתניתא דמייתי בסנהדרין אמר לאומן עשה לי תיק של ספר או נרתיק של תפילין עד שלא נשתמש בהן קודש מותר להשתמש בהן חול נשתמש בהן קודש אסור להשתמש בהן חול. דס"ל דכל דבר שבקדושה שהוא עצמו קדוש בעיא לשמה כגון עור שכותבין בו התפילין בעיא עיבוד לשמה וכן הכתיבה רק עור שמחפין בו התפילין א"צ דהוו משמשין. וא"כ י"ל דרבינו פסק כוותה דמתניתא וסבר דדין עשיית הרצועות צריכין לשמן כדין הכתיבה והיינו טעמא דהא איתקש קשירה לכתיבה שנאמר וקשרתם וכתבתם וכדאיתא במנחות (דף ל"ז ע"א) מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכו' וה"נ אמרינן מה כתיבה ועור שלה עשייתן לשמה הוא הדין עור של הקשירה עשייתה לשמה.

פרק ד

הלכה י

זמן הנחת תפילין ביום ולא בלילה שנאמר ושמרת את החוקה וגו' מימים ימימה חוקה זו היא מצות תפילין וכו'. וכל המניח תפילין לכתחילה אחר שקיעת החמה עובר בלאו שנאמר ושמרת וגו'. ועיין בס' שער המלך שכתב דרבינו לא ס"ל כמ"ש התוס' בעירובין (דף צ"ו) דהא דאמר ר' יוחנן במנחות דהשמר דעשה לאו הוא אינו אלא לענין שלא להניח

תפילין בלילה דזהו שב ואל תעשה אבל לעניין לקיים הנחת תפילין ביום דהוי קום עשה מודה דהשמר דעשה עשה הוא ואם עבר ולא הניח ביום אינו עובר בלאו אלא סבר רבינו כדעת רש"י בפירוש החומש דבכל מקום הוי השמר דעשה לאו אע"פ שהזהיר על קיום עשה בקום ועשה. והוכיח כן ממ"ש רבינו בהלכות בית הבחירה גבי שמירת המקדש מצות עשה ואם בטלו השמירה עברו בלא תעשה שנאמר ושמרו את משמרת הקודש ולשון שמירה אזהרה הוא הא למדת ששמירתו מצות עשה וביטול שמירתו מצות לא תעשה. ולפ"ז ה"נ אם לא הניח תפילין ביום עובר בלאו. והא דקאמר ר' יוחנן דהמניח לאחר שקיעת החמה עובר בלאו ולא קאמר רבותא טפי דאף אם עבר בשב ואל תעשה ולא הניח ביום עובר בלאו היינו משום דאם הניח בלילה היה חייב דעביד מעשה אבל אם לא הניח ביום פטור דלא עביד מעשה. והוקשה לו דא"כ אמאי לא כתב רבינו דאם עבר ובטל ממצות הנחת תפילין ולא הניחן ביום דעובר בל"ת מושמרת.

ולדידי קשה לי על דברי המחבר הנוכחי דעל כרחך אין לומר כן דבכל מקום לרבינו השמר דקום ועשה נמי לאו הוא דא"כ איך כתב רבינו בפ"א דהלכות קידוש החודש מ"ע מן התורה שיחשבו בי"ד וידעו אם יראה הירח אם לא וכו' שנא' ושמרת את החוקה הזאת למועדה. והשתא אמאי לא קאמר דעוברין בלאו אם ביטלו ולא חשבו. ועוד קשה לי מ"ש רבינו בפרק י"א מהל' רוצח כל מכשול שיש בו סכנה מצות עשה להסירו וכו' שנאמר השמר לך ושמור נפשך ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאין לידי סכנה ביטל מ"ע ועבר בלא תשים דמים ואמאי לא כתב דאם לא הסיר המכשולות עובר בל"ת דהשמר לך וגו' כיון דהשמר דקום ועשה נמי הוי לאו בביטולו. ולי נראה דדוקא כהיא דגבי שמירת המקדש הוי שמירה ל"ת אע"פ שהזהיר על קיום עשה דהתם אין בו שום אזהרה בשב ואל תעשה רק בקום ועשה אבל היכא שבא אזהרה דשמירה ג"כ אמניעה בשב ואל תעשה עם צווי בקום ועשה לא חשבינן ליה לאו בכוליה רק במניעה דשב ואל תעשה ולא בקום ועשה. והשתא אתי שפיר ההיא דהל' רוצח שלא כתב דהמניח מכשולות ולא הסירן עובר בל"ת דהשמר לך דהתם לא אתא השמר להזהיר על קיום במעשה להסיר מכשולות בלחוד דהא אתא ג"כ למניעה בשב ואל תעשה שלא יקלל את עצמו וכדאיתא בסוף פ"ד דשבועות והעתיקו רבינו בסוף הלכות סנהדרין. ועפ"ז אתי שפיר ג"כ דברי רבינו בהלכות קידוש החודש שלא כתב דעוברין בלאו אם לא חשבו ראיית הירח כיון דלא אתא ושמרתם להא בלחוד אלא אתי נמי לאזהרת שב ואל תעשה שלא יניח תפילין בלילה כמ"ש כאן תו לא הוי ל"ת לביטול קום ועשה שבשמירה זו. ולפ"ז ה"נ לא הוי ל"ת לעניין קיום עשה דהנחת תפילין ביום ומודה בזה רבינו לדברי

התוס' בערובין וכדמוכח ממ"ש בהלכות קידוש החודש ובהלכות רוצח כמו שנתבאר ודלא כספר שער המלך.

והנה ראיתי להשאגת אריה בסי' מ"ג שהקשה דאמאי לא חשיב לה רבינו במניין הלאוין להך דמניח תפילין בלילה בס' המצות שלו גם בפי"ט דהלכות סנהדרין שמנה שם כל הלאוין שחייבין עליהן אמאי לא מנה להאי לאו בהדייהו והרי מנה שם החותך סימני צרעת דחייב ובפ"י דהלכות טומאת צרעת כתב דנפקא מקרא דהשמר בנגע הצרעת וגו' אלמא דלאו הבא מכלל דהשמר הוי לאו גמור והיו חייבין עליו וה"נ הו"ל לחייב המניח תפילין אחר שקיעת החמה שבא מכלל לאו דושמרת עכ"ד. ואני אומר דאילו משום הא לא קשיא דלא דמי הך ושמרת דגבי תפילין להשמר דגבי נגע צרעת דלא איירי רק באזהרת שב ואל תעשה שלא לקצוץ נגעו ומשו"ה הוי לאו גמור נמי להחייב עליה משא"כ בושמרת דגבי תפילין דאתא ג"כ לצווי דקום ועשה דחשבון ירח מגרע כח הלאו דאזהרת שב ואל תעשה דנפיק מיניה שלא להניח תפילין בלילה שלא יהיו חייבין עליה ומהאי טעמא נמי לא חשיב ליה רבינו בסה"מ שלו במניין הלאוין כיון שלא בא על זה אזהרה מיוחדת בקרא בפני עצמה אלא כללו בחד קרא עם מצות חשבון הירח.

וא"ת דאמאי כתב רבינו בסוף הלכות סנהדרין גבי המקלל עצמו דהיה חייב כמו שקילל אחרים שנאמר השמר לך ושמור נפשך והתם הא לא הוי הך השמר מיוחד לאזהרה זו בלחוד דמיניה יליף ג"כ עשה בקום ועשה להסיר המכשולות וכמ"ש רבינו בהל' רוצח וכמו שזכרתי בסמוך וא"כ אמאי היה חייב התם על קללות עצמו דנפיק מהך קרא גופיה דאתא לעשה. ולא מגרע בהכי כח הלאו כדאמרינן הכא גבי הנחת תפילין בלילה. ואין לומר דשאני התם דכתיב שמירה ב' פעמים ואמרינן דחד אתא לאזהרת לאו בשב ואל תעשה שלא יקלל עצמו ואידך אתא לצווי בקום ועשה להסיר מכשול דנראה דתרווייהו נפקי מהשמר לך דרישא דקרא לומר שישמור מדבר הגורם רעה לעצמו בין בקום ועשה כגון שיקלל את עצמו ובין בשב ואל תעשה כגון שמניח ואינו מסיר דבר המכשול ומזיק. דאילו אידך שמור דכתיב בסיפא דקרא ושמור נפשך אתא לדסמיך ליה פן תשכח את הדברים וגו' וכדאמר רבינא במנחות (דף צ"ט) השוכח דבר אחד ממשנתו עובר בב' לאוין השמר ופן. ולאו דוקא נקט השמר אלא מושמור נפשך נפיק דסמיך לפן תשכח ונקט השמר משום לישנא דר' אבין דמייתי התם דאמר כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא ל"ת. ועוד ראיה דושמור נפשך אתא לעניין שלא ישכח משנתו מדאיתא התם ר' יוחנן ור' אלעזר אמרי תרווייהו תורה ניתנה בארבעים ונשמה נוצרה בארבעים כל המשמר תורתו נשמתו משתמרת וכו' ומשמע דהיינו מדכתיב ושמור נפשך פן תשכח

אמרי הכי. וכן מצאתי בהדיא בגירסת הילקוט פרשת ואתחנן וא"כ ש"מ כדאמרן דכי ילפינן אזהרה למקלל את עצמו ומ"ע להסיר מכשול הוא רק מהשמר דרישא דקרא והדרא הקושיא לדוכתא שהקשתי על רבינו דהלכות סנהדרין דאמאי היה חייב המקלל עצמו דנפיק מהשמר לך דמיניה נפיק ג"כ עשה למי שאינו מסיר המכשול ואמאי עדיפא מהמניח תפילין בלילה דנפיק מושמרת את החוקה וגו' דלא היה חייב משום דנפיק מיניה ג"כ עשה לחשוב ראיית הירח וכמ"ש. וי"ל ע"פ מ"ש בס' ברכי יוסף בשם הריטב"א אהא דמקלל עצמו דלא חשיב לאו שבכללות ואע"ג דדרשינן מיניה שלא יעמוד בסכנה וכו' דכל אזהרות מעניין אחד הן לשמור עצמו ע"כ. ולפ"ז אתי שפיר דלא דמי ל(ד)כאן דנפיק מושמרת שני ענינים חלוקים ומשו"ה לא חייב דדמי ללאו שבכללות משא"כ ההיא דסנהדרין כנ"ל.

פרק ה

הלכה ב

וצריך להזהר בתגין שבה וכו' לא פסל. וכתב הכ"מ דסובר רבינו דהא דאמר רבא בפרק הקומץ ז' אותיות צריכין ג' זיינין לאו לעיכובא אתמר. אבל הטור כתב ביו"ד דתגין מעכבין והט"ז שם הקשה על הטור מהא דאיתא ברישׁ פ"ב דגיטין מהו דתימא צריך לומר בפני נכתב ואי לא אמר כשר קמ"ל דפסול. אלמא דלישנא דצריך אינו מורה אלא לכתחילה וסיים שזה סיוע לרבינו וכן כתב ג"כ בשו"ת אבן השוהם סי' מ'. ואני אומר דאי כדבריהם הוה להו להביא ראיה לדעת רבינו ותיובתא לדברי הטור יו"ד מדברי התוס' בזבחים (דף ל"ד ע"ב) דשם הוכיחו דהא דאמרינן השוחט צריך שיקבל כל דמו של פר אינו אלא לכתחילה. הרי דאמילתא דאינו מעכב אמר לישנא דצריך אבל באמת שאין זה הכרע דהא מרא דשמעתא דזבחים הוא רב ואיהו גופיה מצינו דנקט לישנא דצריך אמילתא דמעכב במנחות (דף מ') גבי הא דאמר התם ציצית צריכה שתהא נוטפת על הקרן אלמא דלשון צריך משמע הכי והכי וכן משמע בברכות (דף ט"ו) וביבמות (דף ע"ב) וגיטין (דף מ'). וכך מצאתי שכתב הרדב"ז ובס' שער אפרים סי' קי"ג ובסוף ס' חות יאיר דאיכא דוכתא דצריך הוי עיכובא. ואיכא דוכתי דלא הוי עיכובא ותדע דעל כרחך גם הטור לא אמר דזיון מעכב מכח לשון וצריך. דהרי איהו גופיה פי' באו"ח סי' רי"ט אהא דאיתא בברכות (דף נ"ד) גבי ברכת הגומל וצריך לאודויי קמיה עשרה דאינו אלא לכתחילה. ורק מסברא הוא דמסתבר ליה למימר הכי דגבי זיון מעכב וגבי ברכות אין מעכב ודלא כנראה מדברי הט"ז דהטור ביו"ד מלישנא דצריך משמע ליה עיכובא

דא"כ יהיו דברי הטור ביו"ד סותרים לדבריו שבאו"ח וכן קשה על מ"ש בס' באר שבע ראיה לדברי הטור באו"ח מההיא דגיטין. וזה כעין שיטת הט"ז על דברי הטור יו"ד דדייק לישנא דצריך. וגם הוא לא הרגיש דלפי פירושו יהא דברי הטור באו"ח סותרים לדעתו ביו"ד. אלא כמ"ש דלישנא לא דייק כלל. ועל כן נראה דטעמו של רבינו כאן גבי זיון דסבר דלא מעכב אינו אלא מכח משמעות הסוגיא דשבת סוף פ' הבונה דאיתא שם נטל לגגו של חי"ת ועשאו שני זיינין חייב והעתיקו רבינו פי"א מהלכות שבת והרי הזיינין הן בלא זיון וש"מ דחשיבא אותיות בלי זיון מדמחייב משום כותב בשבת. וכ"כ בעל ההגהות בפ"ד מהלכות גירושין ויותר מזה מבואר בדברי המרדכי פ"א דגיטין ועיי"ש.

פרק ו

הלכה ט

בית שבספינה פטור מן המזוזה. הכ"מ לא הראה מקורו. ונראה שיצא כן לרבינו מהירושלמי דמגילה והובא ברא"ש הלכות תפילין והעתקתיו בראש הלכות אלו דאיתא שם דתפילין קודמין למזוזה שכן נוהגין במפרשי ימים והולכי מדבריות. ומשמע דאילו מזוזה אינה נוהגת במפרשי ימים ואי איתא דבית שבספינה חייבת במזוזה הרי מזוזה ג"כ נוהגת במפרשי ימים אלא ש"מ דבית שבספינה פטור מן המזוזה.

פרק ז

הלכה א

מצות עשה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו שנא' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וכו'. משמע מלשון זה דדוקא איש מישראל חייב במצוה זו אבל לא אשה וכ"כ רבינו בהדיא בס' המצות. והשאגת אריה בסי' ל"ה תמה על רבינו דמניין לו זה דאף דמשמע מדברי הרא"ש דעיקר מצות כתיבת ס"ת הוא כדי ללמוד בה מ"מ אין לפטור את הנשים דהא הן נמי חייבות ללמוד מצות הנוהגות בהן כמ"ש באו"ח סי' מ"ז. ואי אתינן למפטר להו משום שאינן חייבות במצות עשה שהזמן גרמא. א"כ יכולנו לפטור את כל העולם שהרי הרבה מצות אין נוהגין בישראל אלא בכהנים עכ"ד. ואני אומר דמשום הא לא אריא דשפיר מצינן למפטר נשים ממצות כתיבת ס"ת מפני שעיקרה כדי ללמוד בה הוא והן אינן חייבות בתלמוד תורה. וכך מצאתי שכתב להדיא בסוף ס' החינוך. ומה שטען בעל שאגת אריה דמ"מ חייבין הן ללמוד מצות הנוהגות בהן. ואי נפטור להו משום שאינן חייבות בלימוד מ"ע שהזמן גרמא א"כ לפטרו נמי

אנשים ישראלים שאינן חייבין במצות הכהנים. ולדידי אינה טענה כלל דודאי לא דמו נשים לישראל דנהי שאין מצות כהנים נוהגות בישראל מ"מ קבלו עליהם ערבות בעד הכהנים וכדמוכח בסוטה (דף ל"ו) שקבלו ישראל ערבות בעד כל התרי"ג מצות. וא"כ י"ל דמשו"ה הן חייבין בלימוד מצות הכהנים כדי שידעו במה נתחייבו ונשתעבדו כערב משא"כ בנשים שלא קבלו עליהן ערבות כמ"ש הרא"ש בברכות (דף כ') וכן משמע ממ"ש התוס' בקידושין (דף ע' ע"ב). וא"כ לא שייך לומר בהן שחייבין ללמוד מצות שאין נוהגין בהן ושפיר איכא למפטרינהו מטעם זה ממצות כתיבת ס"ת כמ"ש.

ועוד יש לי להביא ראיה דמצינו חשיבות לאיש מחמת לימוד מאשה מדברי התוס' שכתבו בפ"ק דקידושין (דף כ"ד) אהא דאיתא בתו"כ אם גאל יגאל איש ממעשרו לרבות את האשה. דס"ד דהואיל דכתיב ביה במעשר למען תלמד ליראה ודרשינן מיניה בספרי גדול מעשר שמביא לידי תלמוד כששוהה בירושלים והו"א דאשה דלאו בת לימוד היא ליתא בדיני מעשר להכי איצטריך לרבויי ע"כ. ואי איתא כדברי השאגת אריה תקשי דאכתי אמאי איצטריך לרבויי אשה דהא היא ג"כ הויא בת לימוד במצות הנוהגות בה ואין חשיבות בלימוד דאיש יותר מבלימוד דאשה דבאיש ג"כ איכא בישראלים מה שאין נוהג בהן. אלא מדאמרינן דלמען תלמד שייך באיש טפי מבאשה איכא למשמע נמי לנידון מצות כתיבת ספר תורה דהוי נמי טעמא משום לימוד דשייך טפי באיש מבאשה וטעמא כדאמרן. ומה שהקשה השאגת אריה בסי' ל"ו על דברי הרא"ש והאחרונים דסברי דטעם מצות כתיבת הס"ת הוא כדי ללמוד בה דא"כ אם יש לו ס"ת בכל עניין שיהיה כיון שיכול ללמוד ממנה קיים מצוה זו וא"כ אמאי אמר רבה (בפ"ב דסנהדרין) אע"פ שהניחו לו אבותיו לאדם ס"ת מצוה לכתוב משלו הרי יכול ללמוד מס"ת זו שהניחו לו אבותיו. ומדמצוה לכתוב משלו הוכיח דמצות כתיבה הוא מצוה בפני עצמה ולא תליא בלימוד. ואין דבריו מוכרחין ונראה שלא ראה מ"ש בס' החינוך בזה והילך לשונו. צוונו האל ב"ה שיהיה לכל אחד ואחד מבני ישראל ס"ת מוכן אצלו שיוכל לקרות בו תמיד ולא יצטרך ללכת אחריו לבית חבירו. ואע"פ שהניחו לו אבותיו. למען ירבו הספרים בינינו ויוכל להשאיל מהן לאשר לא תשיג ידו לקנות וגם למען יקראו בספרים חדשים כל אחד מישראל פן תקוץ נפשם בספרים הישנים שהניחו להם אבותיהם עכ"ד. הרי דכבר הרגיש בקושיית השאגת אריה ותירצו בטוב.

גם מ"ש השאגת אריה בסי' ל"ה דילפינן ספר תורה ממצות מזוזה דנשים חייבות ואע"ג דפסלן קרא מלכתוב בעצמן וכדדרשינן וקשרתם וכתבתם כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה וכל שאינו בקשירה אינו בכתיבה דמזוזה אבל במזוזה חייבין והוא הדין לס"ת.

ואף זה אינו מחוור דלא דמי כלל חיוב מזוזה לחיוב ס"ת דמזוזה אין חיוב כתיבתה על בעל הבית רק לקבוע אותה על מזוזת ביתו ויכול לקנות הכתובה כבר וקיים שפיר המצוה בקביעותה. ומשו"ה לא תליא חיוב קביעותה בראוי לכתוב ושפיר חייבה רחמנא לנשים לקובעה אע"ג דאין ראויין לכתוב. אבל גבי מצות ס"ת עיקר המצוה היא הכתיבה ואינו יוצא בלקיחתו הכתובה מאחר וא"כ כיון דקיי"ל דנשים אין ראויות ופסולין לכתיבת ס"ת איך אפשר שיהיו חייבות במצות כתיבתה ואיך יקיימו אותה. וגם אם יצוו לשליח לכתוב לא הוה השליח כמותן כיון דאין יכולין לכתוב בעצמן וכדאיתא בנזיר (דף י"ב ע"ב) לא משוי אינש שליח אלא במילתא דמצי עביד וכו'. ועוד דטפי אית לן למילף ס"ת מתפילין דנשים פטורות מדכתיב בהו למען תהיה תורת ה' בפיך ואיתקש תורה לתפילין וכדמוכח בפ"ב דמכות (דף י"א) דפליגי תנאי אי איתקש לעניין מה שאינו מפורש גבי תפילין אלא מהלכה למשה מסיני כגון לתופרן בגידין אבל לדבר המפורש בתפילין משמע דלכו"ע איתקש וא"כ איתקש נמי למפטר נשים דילפינן גבי תפילין מדאיתקש לתלמוד תורה בפרשה ראשונה וגם בפרשה שניה וכדאמרינן בפ"ק דקידושין (דף ל"ד ע"א). ומילתא דהיקשא הוי כמפורש בקרא וכמ"ש רש"י בסנהדרין (דף ע"ג). וכיון דהוי כמפורש בתפילין דנשים פטירי אית לן למילף מינייהו לס"ת בהיקשא כנ"ל. [ועפ"ז יש ליישב מה שהקשה שם בשג"א על דברי רבינו דלא חשיב לה הגמ' בפ"ק דקידושין (דף ל"ד) בהדי תלמוד תורה ואינך דהוו מצות עשה שלא הזמן גרמא ונשים פטורות. ואי איתא דנשים פטורות מכתיבת ס"ת הו"ל ג"כ למחשבא דלאו זמן גרמא היא. ולפי מ"ש אתי שפיר דלא חשיב רק מאי דפטירי ולא מאי דפסילי].

שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות. [וקשה הא חומשין כותבין ודלמא חומשין קאמר ותורה כולה מנ"ל. וראיתי שהרגיש בזה בשאגת אריה סי' ל"ד וכבר הקשה בס' פנים מאירות והניח בצ"ע גם בס' מעשה רוקח הקשה כן ותירוצו צ"ע ועיין מה שתירץ בס' מעין החכמה. ולי נראה דס"ל לרבינו דמן התורה ספרים נכתבים בכל לשון וכמ"ש הטורי אבן לרבן שמעון בן גמליאל במגילה דקיי"ל כוותיה וס"ל דיוצא לדידיה גם כתיבת ס"ת בזה. ודלא כמ"ש הטו"א שם. וכה"ג כתב הטו"א שם למ"ד דכותבין מגילה להתלמד דאינו אלא בלשון הקודש. והשתא דייק שפיר דכתבו השירה היינו כל התורה דמשמע בכל לשון וחומשים אסור בכל לשון].

והנה הטורי אבן בפ"ק דמגילה (דף ח') הוכיח מדברי רבינו דהא דקיי"ל שאין כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה וכמ"ש רבינו ג"כ לקמן בפרק זה איסור תורה הוא דאי איתא

דאינו אלא מדרבנן מצות כתיבת ספר תורה מן התורה מניין אלא ודאי דאין כותבין מגילה איסור תורה הוא עכ"ד. ולדידי אינה הוכחה דשפיר איכא למימר דכתיבת פרשה אחת אין בו איסור תורה כלל רק דרבנן אסרוה. ואפ"ה יליף שפיר מצות כתיבת כל התורה מדכתיב כתבו השירה דעל כרחך פשיטא דלאו היינו שירה לחוד דהא אין כותבין את התורה פרשיות. ונהי דאיסור זה אינו מן התורה אלא מדברי סופרים מ"מ אי איתא דקרא שירה לחוד קאמר דמצוה לכתוב איך אסרוה רבנן דהא קיי"ל דאין כח ביד חכמים לאסור לעולם דבר המפורש בתורה למצוה. וכמ"ש הלבוש והט"ז באו"ח בהלכות שופר. וגדולה מזו כתב הט"ז ביו"ד סי' קי"ז דכל המפורש בתורה להיתר אינם יכולים חכמים לאסרו אלא דבהא איכא דפליג אבל היכא דמפורש למצוה לכו"ע אינם יכולים לגזור להיפך ולאסור וכמ"ש בספר שער המלך בהלכות יסודי התורה. ונראה דגם דעת רבינו כן הוא וכמו שיתבאר בהלכות יו"ט בס"ד. ובזה נדחה הוכחת הטו"א כאן. ואדרבא בהיפך יש לי להביא ראיה דלכתוב מגילה לתינוק להתלמד אין בו איסור תורה רק מדרבנן ממ"ש רבינו בהלכות אבות הטומאה פ"ט דין ח' הכותב הלל ושמע לתינוק להתלמד בו ואע"פ שאינו רשאי הרי אלו מטמאין את הידים. וכן הוא בתוספתא הובא בר"ש פ"ג דידים. ועל כרחך שמע דומיא דהלל קתני שאינו רשאי מדרבנן אבל מה"ת רשאי ומשו"ה מטמא את הידים כיון דמה"ת ניתן לכתוב דאי איתא דאיכא איסור תורה בכתיבת פרשת שמע לחודיה לא הוה לה לטמאות את הידים כיון דלא ניתן לכתוב מה"ת.

פרק י

הלכה ב

ואסור לאדם למכור ספר תורה אפי' אין לו מה יאכל. עיין בכ"מ ובט"ז ביו"ד סי' ע"ר. ונראה דגם התוס' בבבא בתרא (דף קנ"א) ס"ל כרבינו שכתבו באיבעיא דנכסי לפלוני אי הוה ספר תורה בכלל נכסי משום שאינו מזדבן אלא ללמוד תורה ולישא אשה וכה"ג פירש הרע"ב בשלהי בכורים. ואי איתא דאי אין לו מה לאכול נמי שרי לזבונא לא הו"ל למיבעי דודאי הוי בכלל נכסי. דאי משום שאינה מזדבן כשיש לו לאכול מ"מ לא גריע מבית ושדה דודאי הוו בכלל נכסי ואינהו נמי לא מזדבנא אא"כ העני ומוכר רק למזונות כדאיתא בתו"כ והעתיקו רבינו בפי"א מהלכות שמיטה ויובל. ואי משום דבית ושדה ראויין ליהנות מהם כמו שהן בלא מכירה משו"ה הוו נכסי. הא ס"ת נמי ראויה ליהנות בה כמו שהיא דהיינו לקרות בה והיא הנאה דשריא ליטול עליה שכר. דעל המקרא שרי ליטול שכר. גם שרי להשכירה לאחרים שאין אדם מחוייב להשאיל ספריו לאחרים

בחנם כמ"ש ביו"ד סי' רכ"א ורכ"ד. ומשמע דהוא הדין לס"ת דהא האידנא שוין הן כמ"ש בסי' ע"ר. (אבל בראב"ש שלהי בכורים משמע דאסור להשכיר ס"ת עיי"ש). אלא על כרחך מדבעיא ליה בס"ת אי הוי בכלל נכסי טפי מבית ושדה ש"מ דאפילו אין לו מה לאכול לא מזדבנא רק ללמוד תורה ולישא אשה. מיהו זה אינו רק לפי' התוס' והרע"ב אבל לפירוש רשב"ם שם בב"ב אין ראיה שפירש דהיינו טעמא דמבעיא ליה בס"ת אי מקרי נכסי או לא משום דמצוה היא ולא נכסי אע"פ שיכול למכור. והא דאיתא בגירסת ספרים דידן בגמ' כפי' התוס' לאו מעיקר הגמ' הוא כמ"ש בתשובת נודע ביהודה מהדו"ת חלק חו"מ סי' מ"ג עיי"ש. אך מדברי המג"א סי' קנ"ג ס"ק כ"ב משמע שהיה גרסתם כן בגמ' ועיי"ש. ומ"מ צ"ע לפי מ"ש המ"א שם דאירי שם שנתן הס"ת לביהכ"נ לקרות בה דאפשר דבכה"ג אסור להשכיר לאחרים].